

Jan Haasbroek

WAAR GAAT HET EIGENLIJK OVER?

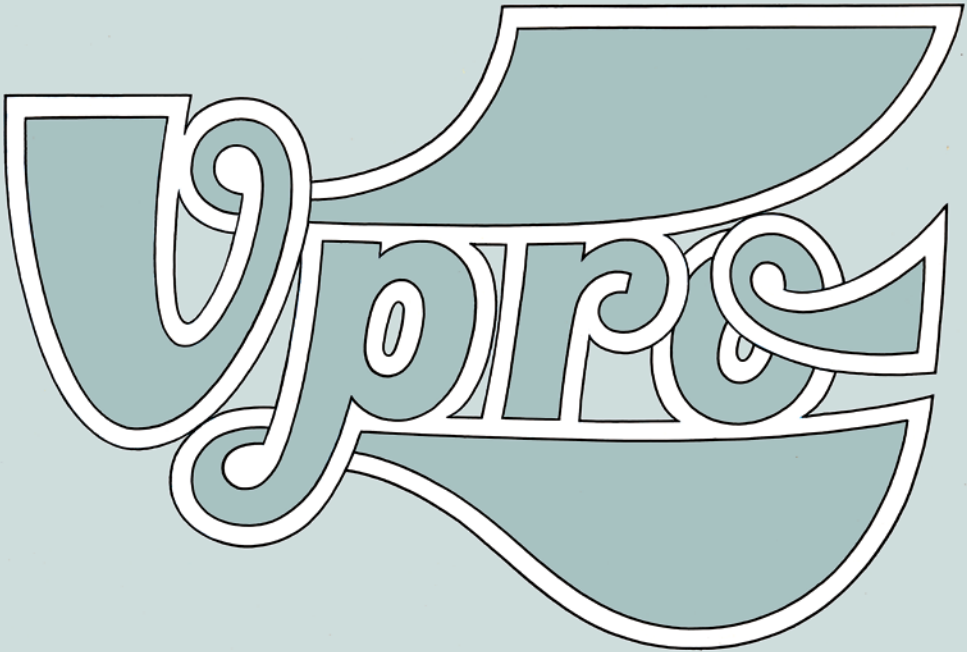
Van domineesomroep tot avant-garde

**VP
PRO**

**100
JAAR
VPRO**

Het logo van de VPRO, in gebruik tussen 1972 en 1988 (Jaap Drupsteen)

	De geest van de VPRO: Vrijheid 1926–2026	6
1 de domineesjaren	1926–1968	17
Hoofdstuk 1	Ontstaan en vroege jaren	19
Hoofdstuk 2	Herstel en komst televisie	35
	De stem van de VPRO: Cor Galis	50
2 de verbeelding aan de macht	1969–1999	55
Hoofdstuk 3	Vernieuwing	58
Hoofdstuk 4	Muziek	75
Hoofdstuk 5	Totaalprogramma's	89
Hoofdstuk 6	Humor	101
Hoofdstuk 7	Literatuur	123
Hoofdstuk 8	Buitenland	135
Hoofdstuk 9	Jeugd	149
Hoofdstuk 10	Interview	157
Hoofdstuk 11	Documentaire	171
Hoofdstuk 12	Over de schreef?	181
	Het huis van de VPRO: Villa VPRO	199
3 van analoge verdieping naar digitale beleving	2000–2026	209
Hoofdstuk 13	Publieke omroep onder vuur	213
Hoofdstuk 14	Het beste uit een boze eeuw	231
	Het blad van de VPRO: VPRO Gids	269
4 van gooise matras naar gedragscodes	283
Hoofdstuk 15	Botsende ego's	285
	De toekomst van de VPRO	300
	<i>Dank en verantwoording</i>	309
	<i>Interviews</i>	311
	<i>Bronnen en literatuur</i>	312
	<i>Register</i>	317

de geest van de vpro

Wij maakten graag programma's met luisterdichtheid 0.0. We zeiden dan: 'U luistert naar een programma zonder luisteraars. Als u denkt dat dat niet zo is, moet u ons nu bellen.' De telefoon stond meteen roodgloeiend met verontwaardigde mensen: 'Wij luisteren al jaren elke week.' Die gingen we dan even lekker sarren: 'Sorry, u moet niet doen alsof u het beter weet dan het kijk- en luisteronderzoek. Als dat zegt dat er niet geluisterd wordt, dan is dat zo. Die hebben ervoor doorgeleerd.'

De frictie kwam natuurlijk doordat de meettechnieken niet verfijnd genoeg waren voor kleine publieke omroepen. Wij vonden het geen misbruik van een landelijk massamedium om tienduizend of minder mensen op de kast te jagen. Dat waren er meer dan er in Paradiso konden. Hoe klein mocht je subcultuur zijn? Hoe ver mocht je op het grote publiek vooruitlopen? Zocht je goede verstaanders of bleef het bij preken voor eigen parochie?

Op 29 mei 2026 viert de Vrijzinnig Protestantse Radio Omroep – tot 1968 V.P.R.O., daarna omroepvereniging VPRO – haar¹ honderdste verjaardag. Voor mij, de VPRO is bijna twintig jaar ouder dan ik, is dat een uitgelezen kans om de jarige met een boek te verrassen. Het heet *Waar gaat het eigenlijk over? 100 jaar VPRO*, want dat is precies – weten we van Theo en Thea – wat elke lezer weten wil. Van de vijf omroepen die in de jaren twintig van de twintigste eeuw radioprogramma's gingen uitzenden, was de V.P.R.O. de laatste, de kleinste en de meest buitenissige. De vrijzinnig-protestanten beginnen een eigen radio-omroep om de vrijheid van de godsdienstige persoonlijkheid te kunnen uitdragen en verdedigen tegenover orthodoxen, die strikt vasthouden aan het gezag van de Bijbel. Vrijzinnigen willen vrijheid van geloven en denken, hun loyaliteiten blijvend ondervragen en dogma's en tradities onder kritiek stellen. Zie ze als zwerfkatten die aan alles ruiken,

¹ In dit boek is 'VPRO', immers een (omroep)vereniging, vrouwelijk. Waarom 'televisie' vrouwelijk is en 'radio' en 'omroep' mannelijk, heb ik nooit kunnen achterhalen.

nieuwsgierig naar nieuwe ‘-ismen’ zonder zich eraan uit te leveren. Het is die houding, waarin niets een absolute status heeft, waarmee de vPRO zich kon ontwikkelen tot een speeltuin voor vrijmoedigheid.

Tegenspel is daar de overtreffende trap van tegenspraak, er is ruimte voor ironie en satire, en geen neus staat er dezelfde kant op. Zo wordt het dogma van de vPRO: ‘uitzenden zonder dogma’. Zender en ontvanger hoeven het niet over alles eens te zijn. Het mag, nee moet, botsen, schuren en vonken. Niet alleen tussen programmamakers en publiek, maar ook intern. Niemand heeft de wijsheid in pacht. ‘Een kruiwagen vol kikkers,’ zo werd de vPRO al vroeg getypeerd. Ik heb er jarenlang naar hartenlust gekruid en gekwaakt.

We moeten, voordat we de geest van de vPRO verder onderzoeken, kort stilstaan bij de relatie tussen de schrijver, zijn onderwerp en het boek.

Er is niet maar één versie van de vPRO. Iedereen – jong en oud, makers en publiek, voor- en tegenstanders – maakt diens eigen vPRO. ‘Samen voor ons eigen,’ zeiden Jacobse en Van Es ofwel Koot en Bie al. Elke tijd baart zijn eigen vPRO, elke week komen er nieuwe programma’s bij. Je kunt ook kijken hoe de vrijzinnigheid is uitgewaaid over diverse journalistieke en retorische vormen en stijlen: woord staat dan tegenover beeld of muziek, *fake* tegenover feit, radio tegenover televisie, *live* tegenover ingeblikt, links tegenover rechts, objectief tegenover subjectief, strijdbaar tegenover onaangedaan, neutraal tegenover geëngageerd, eenvormig tegenover pluralistisch, progressief tegenover conservatief en zo meer. En anno 2026 ontkomen we niet aan de discussie over de vraag in hoeverre vPRO-programma’s aanjagers van democratie moeten zijn.

Normaal schrijft de auteur zijn boek en *that ’s it*. In *Waar gaat het eigenlijk over?* ligt dat echt anders. De schrijver, ook nog van onheilspellend hoge leeftijd, pakt uit over een onderwerp waar hij zelf jarenlang tot over zijn oren in zat. Daardoor duikt hij in allerlei verschillende rollen op in zijn boek – als directeur, programmamaker, criticus, kijker, luisteraar en lid/abonnee. Hij weet veel van binnenuit over zijn eigen periode, maar kan onmogelijk objectief of volledig zijn en ambieert dat ook niet. Het is voor elke schrijver sowieso moeilijk om een omroep bij

te benen die met hoge frequentie nieuwe geestesproducten uitbraakt. Dat ervoer de schrijver na 1992 aan den lijve als radiohoofd: 36 uur per week in dienst en bijna tachtig uur zendtijd, ook 's nachts in de weekenden of, gelijktijdig, op verschillende zenders. Het eerlijke antwoord op de vraag: wat is er onder jouw verantwoordelijkheid tot stand gekomen? moet zijn: geen flauw idee. Je kunt er zenuwachtig van worden, maar mij maakte het nederig. Veel, en dat is voor alle betrokkenen een zegen, gaat het ene oor in en het andere oor uit. Stel je voor dat alles eeuwig zou blijven rondzoemen in de hersenpan.

De vPRO staat dus voor vrijzinnigheid, een levenshouding waaraan veel plezier te beleven valt. Vrijzinnigheid bevordert de autonomie van kijker en maker, heeft interesse voor wat vernieuwend is en is solidair met mensen en groepen in de marge. De vPRO wil, sinds de coup van '68 in de Hilversumse Expohal, verkennen wat in de wereld speelt. Zij zit nieuwe politieke, wetenschappelijke, culturele, muzikale en literaire stromingen op de hielen en belast die verslaggeving idealiter niet met een eigen oordeel. Onze bijval bewaren we voor mensen die in hun mogelijkheden belemmerd worden. Deze missie is geen gemakkelijke, want de open blik staat haaks op elk engagement en ook de soevereiniteit van zender en ontvanger kunnen lelijk botsen. De leiding moet vaak koorddans en er zijn makers nodig die het alledaagse en voor de hand liggende laten voor wat het is, omdat ze willen achterhalen wat nog niet gekend is, of vreemd lijkt, en vaak ver weg in ruimte en tijd.

We kunnen niet zomaar plompverloren de geschiedenis induiken. Eerst zal ik de lezers voor mijn late odyssee moeten zien te winnen. Zij willen weten waarin de aantrekkelijkheid van de stokoude omroep schuilt. Je komt dan, vanaf 1968, uit bij zoiets als een magische mix van een vrijmoedige doelstelling, eigenzinnige programmamakers en verbazingwekkende programmaformules. Zo'n 'haantje de voorste' laat sport, nieuws van de dag, ons-kent-ons-talkshows, reis-, woon- en kookprogramma's graag over aan omroepen die hoge marktaandelen najagen. De vPRO was en is altijd op zoek naar nieuwe

programmavormen. Favoriet zijn formules waarin diverse genres en thema's kunnen samenkomen, zoals *Het Gebouw*, *Het Gat van Nederland* en de satirische nieuwsprogramma's van Arjen Lubach, alle getuigend van grote geluids- en beeldenrijkdom. Onmisbaar zijn diepgravende marathoninterviews en de omineuze televisievertellingen van Wim Kayzer. En zeker ook de humor en het absurdisme uit de kokers van Wim T. Schippers, Van Kooten en De Bie, Jiskefet en Arjan Ederveen. Denk aan pregnante personages als Fred Haché en Barend Servet, Jacobse en Van Es, De Lullo's en juffrouw Jannie en Theo en Thea.

De vPRO heeft de afgelopen eeuw miljoenen mensen aangeraakt. 'Cumulatief bereik' heet dat. Het imago wil – 'luisterdunheid 0,0' – dat we steevast het kleinst mogelijk publiek hebben gezocht. Dat was niet zo. We hoopten met belangwekkende kwesties veel mensen te bereiken, maar als dat niet lukte, zaten we niet in zak en as, omdat mensen zelf bepalen waarvan ze kennis willen nemen. Aan wisselwerking overigens geen gebrek. De dominees kregen zakken vol briefpost, de nieuwlichters dampende drollen.

Dit boek over een eeuw vPRO kan voor mij maar één missie hebben: proberen te verklaren waar de omroep voor staat, of nog liever: wat haar geheim is. Wat, zo zeiden we vroeger, wel of niet 'des vPRO's' is. De kernvraag luidt dan: hoe kon een kleine religieuze radiogemeente in de laatste decennia van de vorige eeuw uitgroeien tot een grote publieke omroep, zonder zijn verkennende missie te loochenen of een laffe knieval te maken voor de waan van de dag? Anders gezegd: hoe kwam het dat in de jaren zestig en zeventig opeens alles leek te kunnen, dat vrijmoedigheid vleugels leek te krijgen? School het geheim in het vrijzinnige gedachtegoed? Kwam het door de verzuiling? Door de inventiviteit van de makers? Lag het aan het culturele klimaat of aan een veranderd publiek? Welke rol speelden vorm en inhoud van de aangeboden programma's? Alles kon en alles werkte op een bepaalde manier op elkaar in. Kortom, stof te over voor een intrigerende terugblik.

Ik wil aan het eind van het boek ook proberen nieuwe strategieën uit te zetten voor een ideële omroep die zich staande wil houden

in een chaotische samenzwering van autocraten en techmagnaten. Kunnen we voorkomen – in de woorden van de Amerikaanse technologie- en cultuurjournalist Nicholas Carr (*De Groene Amsterdammer*, 5 juni 2025) – dat ‘hoe meer we communiceren, hoe erger alles lijkt te worden?’ En moeten wij, zoals de Italiaans-Zwitserse politiek essayist Giuliano da Empoli schrijft in *Het uur van de wolven* (2025), niet blijven proberen om de wereld die wij bewonen te duiden in termen die ons wél iets zeggen? En ons zo verzetten tegen de chaos die overheden en techbazen veroorzaken met inzet van nepnieuws en deepfake?

Bij het schrijven over honderd jaar vrijzinnige radio en televisie richt ik de lens vooral op de dertig jaar tussen de late jaren zestig en de jaren negentig van de twintigste eeuw, een tijdvak waarin de programmamakers van de vPRO hun talenten in een benijdenswaardige vrijheid konden ontplooiën. Zij hoefden geen geloof meer te verkondigen en er was nog nauwelijks of geen concurrentie van commerciële omroepen en aandacht vragende sociale media. Ook waren er nog geen populisten die journalisten ‘tuig’ vonden en omroepen aan banden wilden leggen, om ruimte te scheppen voor hun eigen sociale media. Daarom was het relatief vrij werken in de jaren zeventig en tachtig. Invloedrijke zendermanagers bestonden nog niet, programma’s zoals *Het Gebouw* konden hele dagen duren en marathoninterviews konden rustig vijf of zes uur losgaan en waren nog niet verbannen naar tijdslots als de avonden, nachten, weekenden of zomermaanden.

De geschiedenis van de vPRO is een emancipatiegeschiedenis. Bij de vrijmaking van de verzuilde groepen (1920–1970) lag ze dwars, bij de emancipatie van journalist en burger (1970–1990) speelde ze een voortrekkersrol en bij de ontvoogding van het publiek (vanaf 1990) door de digitale revolutie probeerde ze de schade voor zichzelf zoveel mogelijk te beperken. Mediatheoretici als Mark Deuze claimen dat steeds meer mensen ‘zelf media geworden zijn’. Vooral in de tweede helft van zijn bestaan heeft de vPRO diverse – elkaar tegensprekende – culturele crises langs zien komen. De Amerikaan Neil Postman schreef *Amusing Ourselves to Death*, en dat kwam door de televisie. De Franse filosoof

Pierre Bourdieu noemt televisie gevaarlijk, omdat kijkcijfers en commercie de programma's dicteren. Volgens de Duitser Hans Magnus Enzensberger is televisie een nulmedium geworden: het gaat nergens meer over, brengt niets meer teweeg.

Filosoof Hannah Arendt heeft gelijk: niemand kan zonder verstrooiing.

De vPRO zat mij als gegoten. Toen ik in 1967 aanmonsterde, was het voor mij ondenkbaar dat ik voor een andere omroep zou gaan werken. Ik was allergisch voor onwrikbare beginselen en grondslagen en ook in onderschikking aan een winststreven zag ik niets. Overtuigende journalistiek gedijt volgens mij alleen in een vrijplaats die naar zijn aard meteen een pressure cooker is. Waarin rellen en schandalen geen uitglijers zijn, maar plicht. Uit de doelstelling van de vPRO vloeit voort dat gezapigheid een grotere vijand is dan grensoverschrijding. Een omroep die avant-gardisme en maatschappijkritiek in het vaandel voert, baart een avontuurlijke aanhang die niet in de watten wil worden gelegd, maar uitgedaagd.

Op zo'n vrijmoedige omroep wil je vrijmoedig terugblikken.

Als 'Dikke Deur' van de vPRO-radio mocht ik mijn 'journaille' aanmoedigen om over de schreef te gaan. Dat kwam goed uit, want ik ben – met Spinoza, John Stuart en Harriet Mill, Hugo Brandt Corstius en Hans Teeuwen – voorstander van een nagenoeg onbeperkte vrijheid van meningsuiting. Nagenoeg, omdat je geen 'brand' roept in een vol theater. Omdat je je verlies moet nemen als de rechter vonnist dat je te ver bent gegaan. En ook omdat je de discussie over je grensoverschrijdingen – 'Jezus is een lul' – niet uit de weg mag gaan en anderzijds moet accepteren dat sommige mensen niet van je vrijmoedige praatjes gediend zijn. Kwalijke, onbegrijpelijke of gevaarlijke ideeën mag je niet wegstoppen, ontkennen of verbieden: je moet ze analyseren en publiekelijk bestrijden. De vPRO als kanarie in de kolenmijn. Big Tech heeft alles overhoopgegooid en zijn aanspraak op vrijheid van meningsuiting verspeeld. *Rabbit holes* en echokamers kunnen nog net, maar je gaat niet met Trump op één kussen liggen. Trump en Big Tech gaat

mij een Golden Gate Bridge te ver. Geld is overal, maar de media moeten een zelfstandige macht blijven en autocraten zijn niet hun eigen verslaggevers.

Vrijheid van meningsuiting als hoeksteen van de vrijzinnigheid moest gevolgen hebben voor de manier waarop ik de vPRO-radio leidde. Ik verdedigde de autonomie van programmamakers en drukte ze op het hart mij nooit van tevoren te vragen of iets wel of niet door de beugel kon. Ik verdedigde ze liever nadat ze te ver waren gegaan. Zoals ook de rechter kwestieuze uitlatingen repressief toetst. Van mij mocht bijna alles. De harde grap van de Amerikaanse comedian Sarah Silverman, direct na 9/11: ‘Vlieg American Airlines, als eerste door de torens.’ En ook: Jesus and the Gospelfuckers, een hardcore punkband. Bij mijn aanstelling beloofde ik de programmamakers plenaire beraadslagingen. Ook de doopsgezinden zwoeren bij de omgekeerde piramide met de dominee onderin. De kerk als instituut kon worden afgeschaft. Want hoezo kerk? Zelf had ik net een boekje over directe democratie geschreven, waarin je kwaliteiten niet werden bepaald door één autoriteit, maar door het collectief van de werkers. Een creatieve orde kon heel goed bestaan zonder bazen. Ook bij het succesvolle Vrij Nederland bepaalden de redacteurs lange tijd zelf wat ze deden en hoe goed ze waren. Mensen ontslaan vond ik een zwaktebod, een blijk van onvermogen. Dat was in de pastorale geest van dominee Spelberg: ‘Schort er iets aan je, kom dan maar bij ons.’ Scheppende mensen liet ik volledig vrij. Kneuzen – te weinig talent, te weinig output en inzet – raadde ik aan iets anders te willen. Mijn latere superieur Hans van Beers wilde mij juist weer ontslaan, omdat ik zelf nooit mensen te licht bevonden had. Zo run je geen tent, vond hij. Ik wees zwijgend naar de prijzenkast, die – u raadt het – uit zijn voegen barstte.

In 2013 schreef ik een essay over mijn lichte, bijna virtuele stijl van leidinggeven.

De beste reden om leiding te geven is dat de mensen (en jijzelf) zich gaan vervelen als je niet iets op touw zet. Daarna kun je veel op zijn beloop laten. Management was voor mij doen alsof je neus bloedt.

Ik noemde het management by make belieft. Als ‘opperhoofd’ moest je het gras uit de grond duwen en doorgaan met vissen waar geen water is. Geluk, vond ik al vroeg uit, zit in het geven van lichte leiding aan lastpakken die meer in hun mars hebben dan jijzelf.

Ik probeer tot leven te wekken hoe het de omroepvereniging vPRO in de afgelopen eeuw verging en doe dat voor mijn gevoel in een tijd die revanche lijkt te nemen op de mijne. Zie het boek als een amalgaam van ervaringen en herinneringen. Van opnieuw bekeken en beluisterde programma’s en van herlezen literatuur. Van interviews met oude en jonge hoofdrolspelers en opgediepte inzichten uit journalistieke en mediastudies. Dit boek werd daarom geen koekoek-één-zang. Ik kon het onmogelijk in mijn eentje schrijven. Er was te weinig tijd en van sommige programma’s en ontwikkelingen van na mijn pensioen wist ik onvoldoende.

Vele vPRO’ers hebben bijdragen aan dit – daardoor veelstemmige – boek geleverd. In ‘Dank en verantwoording’ kun je lezen wie wat heeft bijgedragen.

Vroeger graptten wij dat je vPRO-liefhebbers van verre kon herkennen. Zag je een milieubewuste whiskydrinker, een holistische kattenvriendin of een veganistische Saabrijder, dan wist je: bingo, vPRO! Die mensen hoef je niet voor te kauwen dat je een caleidoscopisch boek nooit van kaft tot kaft leest: je grasduint er wat in rond. Om dat iets makkelijker te maken, leg ik uit hoe *Waar gaat het eigenlijk over?* in elkaar steekt. Het telt vier delen, vijftien hoofdstukken en vijf entr’actes.

Deel 1 gaat over de periode 1926–1968, de domineesjaren.

Over het ontstaan en de vroege jaren van de omroep, de Tweede Wereldoorlog en de komst van de televisie in de jaren vijftig. Deel 1 eindigt met de coup in de Hilversumse Expohal, waarbij de dominees terugtraden om ruimte te maken voor avant-gardistische programmamakers.

In Deel 2, de periode 1969–1999, komt de verbeelding aan de macht. De vernieuwende vPRO blijkt sterk in humor, muziek,

literatuur, buitenlandjournalistiek, jeugdprogramma's, marathon-interviews, onbevooroordeelde documentaires en grensverleggende programmaformules.

Deel 3 beslaat het eerste kwart van de eenentwintigste eeuw en laat de transitie zien van analoge verdieping naar digitale beleving. De publieke omroep krijgt het moeilijker door commercialisering en digitalisering, maar de vPRO blijft zich toeleggen op bijzondere programma's: nieuwssatire, buitenlandse reizen en *Tegenlicht* over klimaat, technologie, media en toekomst.

Deel 4 bericht over de veranderingen in de sociale cultuur door de tijden heen, van de immorele Gooise matras naar strikte gedragscodes.

Daarnaast zijn er vijf entr'actes, waarin we kennismaken met de geest (vrijzinnigheid), de stem (Cor Galis), het huis (Villa vPRO), het blad (*vPRO Gids*) en de toekomst van de vPRO (onbestemd).

In de jaren van de wederopbouw en de Koude Oorlog stond de radio bij ons thuis verzegeld op zolder, anders werden we te veel afgeleid van ons huiswerk. Zielenknijpers kunnen vast aannemelijk maken dat mijn tweelingbroer en ik bij de radio zijn gaan werken omdat die ons als kinderen onthouden is. Het meest persoonlijke deel van het boek is het middendeel, waarin ik schrijf over een ambiance die ik zelf mede probeerde vorm te geven. De nadruk ligt hier op de genres en thema's die de elitaire vPRO onderscheidde van de andere zuilen. Tv-criticus Nico Scheepmaker sprak over 'een gebrek aan tolerantie voor programmasoorten met een gemakkelijke verstaanbaarheid'. Het derde deel behandelt de vPRO nadat die mij op 23 februari 1996 met een belachelijk uitbundig afscheid had uitgeluid.

Ik werkte daarna nog voor andere omroepen en gaf studenten les in interviewen. Na mijn prepensioen werd mijn afstand tot de vPRO en de publieke omroep snel groter. Ik ging literatuur en filosofie studeren en ben mij in meer algemene zin in de ontwikkeling van de media en het belang van de vrijheid van meningsuiting blijven verdiepen. In de entr'acte over de toekomst van de media betrek ik het standpunt dat waakzaamheid geboden is. Autocraten, techmagnaten, geldwolven,

complotdenkers, populisten en oorlogshitsers willen korte metten maken met democratische en rationele publieke media. Dus is verzet geboden, waarbij de vPRO – net als in de jaren zestig – aanjager kan zijn. Kan de vPRO dat nog? Wil ze dat weer?

Tot slot nog even terug naar mijn positie als schrijver. Ik begon in 1967 als freelanceprogrammamaker voor radio en televisie bij de vPRO. Daarna was ik een dik jaar hoofdredacteur van de gids, van 1974 tot 1996 voerde ik de radiosectie aan, eerst als hoofd, toen als directeur en aan het eind als hoofdredacteur. Als radiobaas bleef ik regelmatig schrijven voor kranten en tijdschriften en programma's maken voor de vPRO en andere omroepen.

In dit boek neem ik je mee op reizen naar Italië, Rusland, de Balkan en Silicon Valley, maar ik bewaar ook goede herinneringen aan een wetenschapsweek die ik vanaf een camping in Berg en Dal bij Nijmegen organiseerde en, in de jaren negentig, aan optredens als 'rechter van dienst' (afwisselend met Maarten van Rossem en anderen) in *Het Geding* van de NOS, later NTS. Kortom, als ik als schrijver terugblik op honderd jaar vPRO, kom ik mijzelf niet alleen tegen als omroepbestuurder en programmamaker, maar ook als activist, criticus, schrijver, (media)filosoof, docent en zelfs een keer als een dode oom in een kinderserie.

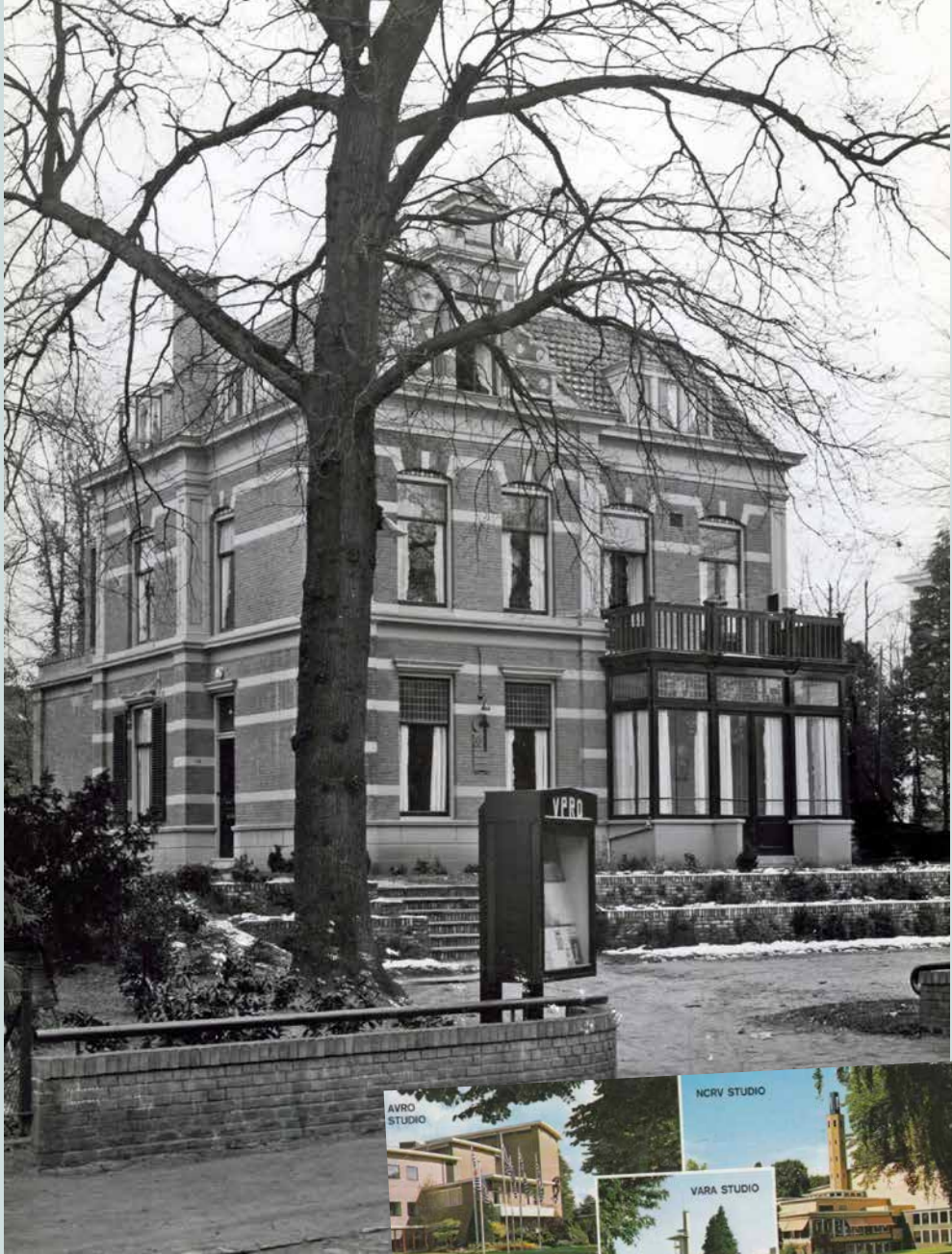

1

de domineesjaren
1926–1968

's-Gravelandseweg 65, Hilversum
(© VPRO)

Foto pagina 16: Wim T. Schippers,
'De verzonken toren van Drienerlo' (1979)
op de campus van de Universiteit Twente
(© Pieter Boersma)